

KAPITAL- OG RENTETEORIEN HOS LAURITS V. BIRCK

AF NIELS NØRREGAARD*

Den i sin tid meget kendte nationaløkonom, Laurits V. Birck, der døde i 1934, er i dag kun sjældent læst eller citeret. Birck var landskendt for sin uforfærdede deltagelse i samfundsdebatten, ja, han var ikke så lidt af en institution eller – da hans indsats i høj grad var enkeltmandsværk – måske snarere et fænomen. Dette sidste ville han dog ikke selv skrive under på, hvad følgende oplysning fra *Bogen om Birck* beretter:

Under sin Valgkampagne i Aalborg, hvor Birck blev valgt 1918, havde han til Modkandidat bl.a. Fru Marie Lassen, der var Gehejmeraadinde, formedelst hendes Mand, Finansminister *Vilhelm Lassen*, var død i sin Funktionstid som Medlem af Kongens Raad. På Vælgermøderne kaldte Birck hende altid »min højtærede Modkandidat *Gehejmeraadinden*«. En Dag havde Fru Lassens Blad, »Aalborg Amtstidende«, skrevet en Artikel mod Birck, som Bladet benævnedes »Fænomenet Birck«. Birck svarede omgaaende paa et Vælgermøde samme Aften: »Jeg ser i Gehejmeraadindens Organ, at man der opfatter mig som Fænomen. Jeg er ikke noget Fænomen, men hvis Gehejmeraadinden steg op i et Pæretre og med sit venstre Bagben plukkede Æbler, ville hun være et Fænomen«. Ogsaa en saadan Bemærkning slap Birck fra, fordi hans Publikum var indstillet paa at høre det ganske usædvanlige fra hans Mund«. [Karstensen 1945, pp. 49-50].

Der skal her søges givet en redegørelse for sider af Bircks videnskabelige opfattelser, nemlig hans kapitalteori og for hans synspunkter på rente- og profitteoriene. Der er ikke tvivl om, at Birck havde en sikker og konsistent opfattelse af de økonomiske sammenhænge. Alligevel er det vanskeligt at uddrage en klar og overskuelig økonomisk teori af hans mange bøger og skrifter. Det skyldes først og fremmest den store detailrigdom i beskrivelser og forklaringer, men det skyldes også, at Birck ikke selv betragtede den økonomiske teoribygning som færdiggjort. Han skriver således:

* Adjunkt ved Københavns Universitet.

KAPITAL- OG RENTETEORIEN HOS LAURITS V. BIRCK

AF NIELS NØRREGAARD*

Den i sin tid meget kendte nationaløkonom, Laurits V. Birck, der døde i 1934, er i dag kun sjældent læst eller citeret. Birck var landskendt for sin uforfærdede deltagelse i samfundsdebatten, ja, han var ikke så lidt af en institution eller – da hans indsats i høj grad var enkeltmandsværk – måske snarere et fænomen. Dette sidste ville han dog ikke selv skrive under på, hvad følgende oplysning fra *Bogen om Birck* beretter:

Under sin Valgkampagne i Aalborg, hvor Birck blev valgt 1918, havde han til Modkandidat bl.a. Fru Marie Lassen, der var Gehejmeraadinde, formedelst hendes Mand, Finansminister *Vilhelm Lassen*, var død i sin Funktionstid som Medlem af Kongens Raad. På Vælgermøderne kaldte Birck hende altid »min højtærede Modkandidat *Gehejmeraadinden*«. En Dag havde Fru Lassens Blad, »Aalborg Amtstidende«, skrevet en Artikel mod Birck, som Bladet benævnedes »Fænomenet Birck«. Birck svarede omgaaende paa et Vælgermøde samme Aften: »Jeg ser i Gehejmeraadindens Organ, at man der opfatter mig som Fænomen. Jeg er ikke noget Fænomen, men hvis Gehejmeraadinden steg op i et Pæretre og med sit venstre Bagben plukkede Æbler, ville hun være et Fænomen«. Ogsaa en saadan Bemærkning slap Birck fra, fordi hans Publikum var indstillet paa at høre det ganske usædvanlige fra hans Mund«. [Karstensen 1945, pp. 49-50].

Der skal her søges givet en redegørelse for sider af Bircks videnskabelige opfattelser, nemlig hans kapitalteori og for hans synspunkter på rente- og profitteoriene. Der er ikke tvivl om, at Birck havde en sikker og konsistent opfattelse af de økonomiske sammenhænge. Alligevel er det vanskeligt at uddrage en klar og overskuelig økonomisk teori af hans mange bøger og skrifter. Det skyldes først og fremmest den store detailrigdom i beskrivelser og forklaringer, men det skyldes ogsaa, at Birck ikke selv betragtede den økonomiske teoribygning som færdiggjort. Han skriver således:

* Adjunkt ved Københavns Universitet.

Men jeg mener ikke, at vor Teori ligger færdig, om den end er relativt længere fremme end Lægevidenskaben for 50 Aar siden. Selv ved jeg, at jeg ikke har givet en endelig Losning – navnlig ikke i Fordelingslæren – men haaber at have vist, hvor vore Resultater er utilstrækkelige, og ogsaa at have antydnet Veje, der maaske kan føre til ret Erkendelse, og endelig ikke at have tilføjet for mange nye Vildfarelser. [Birek 1928 a, bd. 2, p. 448].

I hans bog fra 1902, *Værditeori, en Analyse af Begrebet »Efterspørgsel og Tilbud«*, der blev antaget som doktorafhandling ved Københavns Universitet, slår Birek en tone an, der også genfindes i hans senere arbejder. Birek skelner her mellem begreberne social- eller realkapital og privat kapital. Han hævder, at hvor der er adgang til en gevinst ud over de virkelige omkostninger (såkaldt differentialrente), sker der ret hurtigt ved salg eller ved oprettelse af et aktieselskab en kapitalisering af den her nævnte gevinst. De nye ejere må nu som privat kapital forrente ikke alene den realkapital, der anvendes i virksomheden, men også den kapitaliserede differentialrente, som Birek kalder kvasikapital. Et vigtigt eksempel på differentialrente er jordrenten, men også i industrien opstår der ofte for kortere eller længere tid gevinster ud over de virkelige omkostninger. Når disse differentialrenter er blevet kapitaliseret, tvinges de nye ejere til at føre en hård politik bl.a. over for virksomhedens ansatte for at bevare den ekstra indkomst, som differentialrenten udgør.

Birek siger det selv således:

Vi staar da i den kommende Tid over for to alvorlige Problemer: paa den ene Side, hvorledes man skal *neutralisere Monopolet*, og paa den anden Side, hvorledes man skal *hindre denne Kapitalisering af Differentialrenten* i at gøre for stor Skade; det sidste Problem synes at være det alvorligste, *fordi dels Eksistens har svækket* og vil svække den faktiske Driftsherre i hans ledende og organiserende Arbejde, hvad enten han nu virker i Landbruget eller i Industrien.

Grundejeren vil paa Grund af Kapitaliseringen af Grundrenten altid være lige »betrængt«; den *industrielle Driftsherre*, der har overtaget en andens Forretning, maa føre en hensynsløs Kamp for at hævde sin Differentialrente, og den *lille Sparer*, der har anbragt sine Penge i Aktier til en Pris, hvori Differentialrenten er kapitaliseret, risikerer et føleligt Kapitaltab. [Birek 1902, bd. 2, pp. 182-183].

Hvor stor betydning har nu disse kapitaliserede differentialrenter? Herom siger Birek i 1928:

Analysere vi dernæst den Kapital, en Mand har i sin Bedrift, finder vi, at en Del af den slet ikke er oprindelig opsparet og investeret Kapital, men Kapitalisationer af differentielle Fordele. Efter mit Skøn er Halvdelen af den Kapitalmængde, Statistikken opgør som værende i en Nations Besiddelse, Kvasikapital ☺: Forskellen mellem kapitaliseret Udbyttmulighed og oprindelig Værdi af den investerede Realkapital. [Birek 1928 a, bd. 2, p. 240].

At Birek ser skævt til forrentningen af denne kvasikapital fremgår af følgende bemærkning:

Hvis Renten kun indskrænkede sig til 3 pCt. af den faktiske ved udsat Forbrug med Venteoffer samlede Realkapital, vilde den være let at bære for Produktionen, bortset fra at den da var saare rimelig. Jeg antager, at af Privatkapitalen er imidlertid ikke Hælvten opsparet, men dannet ved Kapitalisation (af Jordrente, af Monopolfordele og i vor Tid af det tekniske Fremskridts store Produktivitet); Kapitalen vil dernæst ofte staa i en Magtposition, som sikrer den højere Rente. Rentebyrden kommer derfor til at virke meget tungt og uden Forhold til det undergaaede Venteoffer, d.v.s. bliver en under *given Besiddelses-* og Magtforhold for Produktionen *nødvendig* Udgift, der tenderer til at falde sammen med Grænseprofitten. [Birek 1928 a, bd. 1, pp. 216-217].

Man kan kun gisne om, hvad Birek havde sagt, hvis han havde oplevet den stadige milde inflation, som vi har været vidne til i årene efter anden verdenskrig. De aktive kapitalister og husejerne har i forhold til de passive sparere fået nogle meget betydelige kapitalgevinster på jorden samt på de længe varende bygninger og anlæg. Man kan måske gå ud fra, at Birek havde betragtet disse kapitalgevinster som kvasikapital, hvis forrentning er urimelig, da der ikke ligger noget venteoffer bag. Man kan hævde, at en del af denne værdistigning er nødvendig for, at kapitalejeren kan opretholde sin realkapital. Det kan imidlertid ikke skjule den kendsgerning, at den store befolkningsgruppe, som ikke ejer jord eller fast ejendom, ikke har kunnet sikre realværdien af sin formue til trods for, at der her virkelig er foretaget et venteoffer, da kapitalen opsamledes.

Om Böhm-Bawerk's tre grunde til rentens opståen.

Birek føler sig som elev af Böhm-Bawerk, men han er en kritisk elev, som ikke lader ret meget af lærerens stolte bygning blive stående. Han skriver herom:

Men mit Resultat er meget forskelligt fra Böhms, og jeg benægter nogle af hans afgørende Forudsætninger (særlig Tidens produktive Egenskab) og finder hans Løn- og Rentetabeller ganske absurde. Jeg skylder da mine Læsere som mig selv at gøre Rede for Forskellen i Opfattelserne. [Birek 1928 a, bd. 2, p. 198].

Til Bireks begreb realkapital svarer hos Böhm-Bawerk subsistensfonden, der omfatter alle produktionens mellemprodukter såvel som de færdige lagervarer. Birek skriver:

Kapitalen bestaar da af Arbejdsindskud, krystalliserede i Mellemprodukter af fjærnere eller nærmere Orden. I sine Tabeller lader han [B.-B.] den, udtrykt i *samme* Pengemængde, endda dens reale Størrelse er varierende, være fordelt over en kortere eller længere Periode, hvilket er en Omskrivning for, at han ændrer Kapitalens Sammensætning; den korte Periode betyder, at

Samfundet væsentlig kun har Konsumgoder, som straks skal nydes; den lange Periode betyder, at en stor Del af Samfundets Kapital er i Form af Mellemprodukter; hvis vi *fortolker* Produktionsperioden som Kapitalens *organiske Sammensætning*, og ved at denne skal tilpasses efter Subsistensfondens relative Størrelse, kommer vi i Virkeligheden til en [af] B.-B.'s vigtigste Landvindinger, at *Produktionsperioden, d.v.s. Teknikken skal afpasse sig efter Forholdet mellem Kapitalens Størrelse og Arbejdertallet; Sæx* har Uret i at kalde denne Sætning for en Tautologi (at den kun skulde udsige, at Mængden af forhaandenværende Kapital bestemmer den Kapital, der staar til Produktionens Raadighed). [Birck 1928 a, bd. 2, p. 199].

Når goder, der står til rådighed i dag, har en større værdi end de samme goder stillet til rådighed i morgen, skyldes det ifølge Böhm-Bawerk tre grunde til eksistensen af en positiv rente. Ifølge den første grund har fremtidsgodet mindre værdi, fordi midlerne til behovstilfredsstillelse er rigeligere i fremtiden. Birck kan ikke anerkende denne grund. Da han ikke som Wick-sell begrænser sin analyse til en stationær økonomi, kan han imidlertid ikke som denne afvise den første grund med en henvisning til, at behovsdækningen ikke vil blive rigeligere i fremtiden. Birck siger:

Begrundelsen skyldes en logisk Saltomortale, Postulatet om, at den for nogle Individuer gældende større Grænsenytte af Nutidsgodet (altsaa noget subjektivt), gælder objektivt for alle α : Samfundet som Helhed. [Birck 1928 a, bd. 2, p. 200].

Bircks argument er, at nutidige goder, der gemmes til fremtiden, ikke, »naar Fremtiden bliver til Nutid, har større Værdi end et Gode, der først fremkommer til den Tid« (Birck 1928 a, bd. 2, p. 201). Birck bruger altså den omstændighed, at vi rent faktisk gemmer varer til fremtiden, som et argument for, at vi ikke tager hensyn til en eventuel rigeligere behovsdækning i fremtiden. Derimod anvender han ikke det argument, at behovene vokser sammen med vore muligheder for at tilfredsstille dem.

Böhm-Bawerks anden grund går ud på, at individerne normalt, men også subjektivt ser de fremtidige goder i perspektivisk forkortelse, fordi interessen for den øjeblikkelige behovstilfredsstillelse er større end for den fremtidige behovsdækning. Denne grund kan Birck anerkende, omend han tillægger: »men kun som Begrundelse af Kravet om Erstatning for »waiting«: (om end jeg med Interesse har læst Fetter, er jeg ikke overbevist om, at dennes »time-valuation-theory« har den Rækkevidde, Forf. tillægger den, hvilket dog ikke implicerer en Benægtelse af, at Tidsdiskontoen har Indflydende ved al Prisdannelse)« (Birck 1928 a, bd. 2, pp. 201-02).

Böhm-Bawerks tredje grund siger, at nutidige goder af tekniske årsager altid vil være fremtidige goder overlegne, d.v.s. den samme indsats af varer og arbejde er mere produktiv jo længere den ligger tilbage i tiden. Denne grund kan Birck ikke anerkende. Han skriver:

Hvis der virkelig er et Merprodukt ved en tidligere Anvendelse end ved en senere, skyldes det Kapitalens tekniske Egenskab og ikke Investerings-tids-punktet; en Arbejdsmand vil ikke give et mindre Produkt, fordi vi anvender ham næste Aar, end hvis vi anvender ham i Aar; hvis hans Arbejde har mindre Værdi i det første Tilfælde, skyldes det den perspektiviske Forkortelses Undervurdering af Fremtidsgoder, men ikke en fysisk Mindre-Produktivitet (*Aarum* i Tilslutning til *Borkiewicz* og *Fisher*). B.-B. er nu inde paa en modificeret Produktionsteori, som han kalder »den tredje Grund« til sin Agiotheori. [Birck 1928 a, bd. 2, p. 202].

Birck skriver videre om B.-B.'s tredje grund:

Nutidsvaren, fortsætter B.-B., er tilmed mere værdifuld, fordi den kan bruges straks eller senere, medens Fremtidsvaren kun kan bruges senere. Denne Accumulation beror paa en logisk Forsyndelse, thi vi kan ikke bruge Nutidsvaren *baade* i Dag og imorgen, men *enten-eller*, og den tager Værdi efter, hvor den giver størst Nytte; naar jeg hengemmer den femte Cigar til imorgen, fordi den imorgen er min første Cigar og derfor endog i Dag synes mig mere værdifuld, saa kan den ikke have mere Værdi end den Cigar, der først er lovet mig imorgen tidlig. [Birck 1928 a, bd. 2, p. 202].

Bircks argumentation i det sidste stykke minder meget om den begrundelse, hvormed han afviste B.-B.'s første grund.

Birck går derefter over til at vise en simplificeret udgave af Böhm-Bawerk's løn- og rentetabeller. Disse tabeller er opbygget sådan, at de netop viser, at nutidsgodet har en større teknisk produktivitet end fremtidsgodet. Birck skriver herom:

Konklusionen er givet med den postulerede Forudsætning: »Den tredje Grund« hos B.-B. er derefter ingen selvstændig Grund (*Stjernqvist* i en Afhandling i Social-økon. Smfs. Festskrift 1925). Hele det udviklede Tabelmateriale siger nu blot, at en længere Periode med en samlet Totalanstrengelse giver et større Produkt end en kortere, hvad der ikke engang altid slaar til. B.-B. siger jo selv, at en Maskine af højere Teknik kan fremstilles i kortere Tid end en klodset ældre Type. [Birck 1928 a, bd. 2, p. 203].

Bircks konklusion om de tre grunde til rentens fremkomst lyder:

Med sin Agiotheori vil B.-B. foruden at begrunde sin Paastand om Fremtidsgodets mindre Værdifuldhed begrunde ikke blot Kravet om Rente som Betingelse for at udsætte sit Forbrug, men ogsaa selve Rentens Fremkomst. Dete [sic] opgiver han faktisk, idet han fra sin »tredie Grund« svinger over til en »ikke naiv« Produktivitetsteori med sin Lære om Produktionsomvejenes Givtighed, en Lære, der *implicerer* Paastanden om, at Tiden som saadan er *produktiv*, jvf. Wicksell: Faktorernes Produktivitet kan blive større, om »Slutmaalet for deres Virksomhed forlægges frem i Tiden«. »Denne Produktivitetso-gelse er Rentens Aarsag«. [Birck 1928 a, bd. 2, p. 204].

Det er svært at se, at den »ikke naive« produktivitetsteori, læren om produktionsomvejenes givtighed, ikke netop er B.-B.'s tredje grund. Imidler-

tid gør det ikke så stor forskel, hvordan køren om produktionsomvejenes givtighed betragtes, da Birck når frem til at forkaste også denne grund som rentårsag.

I Böhm-Bawerks eksempler stiger det producerede stykantal stadig, når omvejsproduktionen forlænges. Böhm-Bawerk skriver således: »Denn die grösste Stückzahl würden wir durch einen unmässig langen, vielleicht 100 oder 200 Jahre dauernden Productionsprocess erlangen: Güter aber, die erst zu Lebzeiten unserer Urenkel und Ururenkel zur Verfügung gelangen, haben in unserer heutigen Schätzung so gut wie gar keinen Wert«. (Böhm-Bawerk 1902, p. 279).

Birck skriver:

Naar B.-B. opstiller Eksempler, viser han kun, at man ved Produktion af bestemte Goder kan opnaa flere Produkter, naar man anvender bestemte Omveje, men ikke, at det gælder for alle Goder ved alle Omveje. Dette indrømmer han, for saavidt som han siger, at Omvejene skal være kloge og »geschickt [bør rettelig være *geschickt*] gewählt«.

En Omvej er tidstagende, hævder B.-B. og slutter heraf i en falsk Generalisation, at den er *tidsforlængende*, og at *Tidsforlængelsen er produktiv*; nu indrømmer han samtidig, at der er tidsforkortende Omveje; hertil erklærer Wicksell, at alle kendte tidsforkortende Processer maa være i Anvendelse, siden de ikke kræver Offer; dette er urigtigt, thi bortset fra at Kendskabet ikke behøver at være alment, er Samfundets Maskinekvipering ikke eet med Enkeltmands, der ikke blot kan være hindret af Uvidenhed, men ogsaa af Mangel på Midler, og faktisk kender vi tidsforkortende udbyttegivende Processer, som straks kræver meget stort Offer i Form af Investkapital; højere Teknik kan tilmed betyde, at Processerne, en Vare gennemløber inden sin Færdiggørelse, bliver færre, saavel som at Produktionstiden i hvert af Trinene forkortes: Dobbeltvæven fremstilles hurtigere end de Væve, den remplacerer, og den elektriske Motor er lettere at fremstille end et Lokomobil til Trækbrug. Men selv om Wicksell havde ret, saa *falder Loven om Tidsforlængelsens Produktivitet som generel Lov*, naar der er tidsforkortende Processer, som giver større Udbytte, og tidsforlængende, som ikke gør det. *Werner Sombart* giver baade *Lexis*, der er enig med mig, og B.-B. ret, naar denne taler om Tidsforlængelse og hin om Forkortelse som karakteristisk for vor Tids Proces; for at faa Omslagstiden (hvor i Varen er i Produktionsprocessen) forkortet, anskaffer vi Maskiner, hvis Fremstilling kræver tid. Sagen er iøvrigt – som vist – den, at Omvejsproduktionen ialfald kun i Relation til en Del af Produktet, men ikke til det hele er tidsforlængende; *maalt i Forhold til hele Produktionens Resultat er Omvejen en Genvej*.

Tiden har kun Interesse, naar vi undersøger Opsparingsraten; med teknisk Produktivitet har Tiden kun forsaavidt noget at gøre som den opstaar i Tiden; det er ikke Tiden, ikke Omvejene, ja end ikke Trindelingen, der er den produktive Kvalitet, der [*sic*] er den Arbejdets og Redskabets Teknik, Trindelingen muliggør. [Birck 1928 a, bd. 2, pp. 205-206].

Birck hævder her, at renten har sin oprindelse på opsparingssiden, ikke på produktionssiden. Birck afviser således, at der ved en stadig forlængelse

af produktionsomvejene, d.v.s. en stadig forøgelse af kapitaludrustningens levetid kan fremkomme et stadigt voksende produkt, thi i modsat fald ville han være blevet nødt til at anerkende produktionsteknikken som en selvstændig faktor ved forklaringen af rentens opståen.

Birek konkluderer sine overvejelser således:

B.-B. begaar da efter *Fetter og Irving Fisher* den Fejl at sætte det ledsagende Fænomen »timeliness« i Stedet for Aarsagen »indirectness«, hvorved han kommer til Læren om den forlængede Produktionsperiodes større tekniske Udbytte.

B.-B.'s anden Fejl er, at han sætter Renten i Forbindelse med den postulerede Tidsproduktivitet; thi selv om Tiden var produktiv, saa er Produktiviteten ikke en nødvendig Forudsætning for Renten, der er et Knapheds- og Magt-fænomen; saalænge Kapital er knap, kræver den Rente og det i samme Grad under den næsten kapitalløse som den mest kapitalkrævende Produktion og det i hvilken Teknik, vi end befinder os. Kapitalen kræver og faar i ikke mindre Grad Rente, om vi arbejder med 100 Spader eller med en Grave-maskine.

B.-B.'s tredje Fejl er, at han gaar ud fra, at der kuner [*sic*] *to Faktorer*, Arbejde og Kapital, og derfor heller ikke sondrer mellem Profit og Rente, ligesaa lidt som han tager Hensyn til Jordrenten. Hvad han her giver, er blot en rigtig Lære om, hvorledes Jordrenten kapitaliseres, saaledes at den giver Rente af en Købesum som anden Privatkapital. Han synes at dele en fysio-kratisk Anskuelse om, at Jordrenten er den »Amortisationskvote«, der *ikke* er nødvendig, fordi Jorden er evig, og derfor indgaar som et kapitaliserligt Merudbytte. [Birek 1928 a, bd. 2, p. 206].

Oskar Lange (1936) har søgt at »færdiggøre« den Böhm-Bawerk-Wicksell'ske renteteori. Det er interessant at sammenligne Oskar Langes resultater og konklusioner med Bireks argumentation. Oskar Lange, hvis analyse gælder for et statisk samfund, omtaler og afviser den mulighed, at den faste kapital varighed kan forlænges uden grænser med en stadig produktionsstigning til følge.

Oskar Lange skriver:

Of the forces governing the accumulation of capital it depends whether the rate of interest reduces in longperiod equilibrium actually to zero. However, the tendency towards saturation of production with capital is slowed down by the possibility of extending the durability of fixed real capital (equipment) used in production and of affecting output by varying the delay period between the application of factors of production and the receipt of the product. If the extension of the durability of fixed real capital (i.e. durable equipment) follows a law of diminishing returns, as is only natural to assume, the point of saturation of production with capital is only farther removed, but still existent. For at a certain point the marginal advantage gained by extending the durability of the equipment must become equal to that gained by increasing the quantity of equipment while keeping its lifetime constant. This is the final saturation point, because a further extension of the durability of equipment does not pay. A saturation of production with capital might never

be reached only if output could be increased indefinitely by lengthening the delay period, but this does not seem very probable. It is in the study of the effects of fixed capital and of the variability of the delay period that time has to be introduced explicitly as a variable into the equations of the theory of production. [Lange 1936, pp. 191-192].

Oskar Langes analyse når således i sin konklusion til samme resultat som Birck, men Langes argumentation er noget mere præcis end Bircks. Det kommer særlig tydeligt frem i Langes efterfølgende diskussion med Knight, idet Lange her præciserer sine synspunkter vedrørende et kritisk punkt, nemlig de permanente forbedringer. Han skriver således:

Where *permanent* improvements are possible (*vide* Professor Knight's example of diamond polishing) the (undiscounted) marginal return becomes infinite. In such cases the only limit for the investment of additional capital is when the services of the permanent improvements become free goods, and I accept Professor Knight's argument for these cases. There is, indeed, absolutely no limit for investment if we are bent upon making hundreds of thousands of tunnels through the Rocky Mountains, or any other changes in landscape. The demand may, however, be perfectly saturated, also at a zero rate of interest, with a hundred of them. It is only the services of the permanent improvements, not all services and goods that have to become free in order to have no further use for additional capital. If, however, the number of permanent improvements for which there would be a demand at a zero rate of interest were infinite, there might really be no limit for the investment of new capital. [Lange 1937, p. 234].

Både Birck og Lange kommer til det resultat, at det er opsparingsforholdene, som er afgørende for eksistensen af en positiv rente. Birck er mest kategorisk i sin konklusion, medens Lange i sit svar til Knight vælger en mere blød formulering. Han skriver:

Concluding, I should like to remark that the difference of opinion between Professor Knight and myself is rather one of degree. I do not state that capital accumulation must lead *necessarily* to a zero marginal net productivity of capital. I quite agree that there may be cases where saturation with capital can never be attained. But I am inclined to be more sceptical about the frequency of their occurrence. [Lange 1937, p. 235].

Oskar Lange har i anden forbindelse berørt opsparingsproblemet i et samfund i udvikling, nemlig i et socialistisk samfund, hvor de centrale myndigheder foretager størstedelen af opsparingen. Oskar Lange siger herom:

The Central Planning Board will probably aim at accumulating enough to make the marginal *net* productivity of capital zero, this aim being never attained because of technical progress (new labor-saving devices), increase of population, the discovery of new natural resources, and, possibly, because of the shift of demand toward commodities produced by more capital-intensive methods. [Lange 1938, p. 85].

For samfundet i udvikling tror Lange altså ikke, at opsparingssiden alene kan bestemme rentefoden, den tekniske udvikling, befolkningstilvæksten m.v. spiller ind her.

Opsparingen og indkomstfordelingen.

I modsætning til de klassiske økonomer og f.eks. Böhm-Bawerk skelner Birck skarpt mellem rente og profit, idet han ikke anvender ordene som synonyme begreber, men lader dem stå som udtryk for hver sin økonomiske kategori. Oprindeligt opfattede Birck renten som en nødvendig gevinst for at lokke folk til at spare op. Allerede tidligt går han imidlertid over til at betragte ikke renten i sig selv som tilskyndelse, men den skæve indkomstfordeling, kapitalindkomsternes koncentration medfører, som den vigtigste årsag til opsparingen.

Han siger herom i 1903:

Endnu da jeg skrev »Værdilæren«, var jeg Tilhænger af Abstinenteorien, idet jeg gik ud fra, at Renten var nødvendig for hos den enkelte at opveje Forskellen mellem Nyttens af det øjeblikkelige og det fremtidige Forbrug af samme Vare. Men en Yttring i Emil Meyers kloge Anmeldelse af min Bog fik mig til at lægge Læren om den ringere Fremtidsnytte hen fra *Fordringen* om Rente til *Fremkomsten* af Rente.

Helt forkaste denne Betragtning om Rentefordringen som Sparebetingelse kan man ganske vist ikke, men der er andre og vigtigere Ting, der ansporer til Opsparing og Kapitaldannelse end just Renten. [Birck 1903, pp. 44-45].

Videre siger Birck, at den menneskelige forsynlighed tvinger den fornuftige til at lægge til side, ligesom der i al sparsen er et patologisk moment: Samlermanien. Han fortsætter:

Og i visse Samfundsklasser vil Ikke-Tilstedeværelsen af Rente tværtimod fremkalde en forøget Opsparing; dette gælder en stor Del af Middelklassen, der i saa Fald senere vil trække sig tilbage fra Forretningerne; endelig dannes de store private Formuer kun uegentlig ved en Spareproces, snarere ved Formuedeles Værdistigning; ogsaa uden Rente vilde en Vanderbilt undlade at forbruge hele sin Indtægt; en anden Ting er, at Rentens Bortfalden vilde give de velhavende Klasser færre Indtægter og følgelig mindre at spare af, medens en større Indtægt for de ubemidlede vilde resultere i et større Forbrug og næppe i, at de satte Penge i Sparekassen; i Virkeligheden har Indkomstfordelingen langt større Indflydelse paa Opsparingen end Rentens Højde; paa jo færre Hænder de store Indtægter er fordelt, des større maa Opsparingen blive i vore Dage; en Sætning, den amerikanske Matematiker *Newcomb* har fremhævet i sit Forsvar for Yankeplutokratiet.

Medens ikke saa meget Renten – som f. Eks. *Sikkerheden* – er afgørende for den enkeltes Opsparing, er derimod en helt anden Indkomst, *Profitten*, afgørende for *Anbringelsen*. [Birck 1903, pp. 45-46].

Senere, i bogen *Den økonomiske Virksomhed* fra 1928, uddyber Birck sit syn på spørgsmålet om rentens nødvendighed. Han går her ud fra, at en vis

opsparing vil fremkomme, selv om der ikke blev givet rente. Denne opsparing er imidlertid ikke tilstrækkelig. Han argumenterer derfor:

I al Fald kræves der for at opspare *ud over* en vis Mængde en Venterente, da jeg ellers ikke faar Nyttæquivalent; denne Rente maa Samfundet yde, med mindre Staten gennem Skatter, der anbringes produktivt, gør mig til Tvangssparer.

Men yderligere forlanger jeg en Rente for ikke at bruge min Opsparing. Denne behøver ikke at være saa stor som Venterenten, . . . Jeg kræver altsaa efter et vist Ligevægtpunkt en Belønning for yderligere at opspare og en noget ringere Belønning for ikke at bruge det opsparede. [Birck 1928 a, bd. 1, p. 214].

Man bemærker, at Birck her i forbifarten kommer ind på, at hvis staten overtager sparefunktionen, behøver samfundet ikke at belønne opsparingen med at yde rente. Det er måske erfaringerne fra Sovjetunionens økonomiske opbygning, som får ham til at strejfe denne mulighed.

Birck mener i 1928 stadig, at den skæve indkomstfordeling er af stor betydning for opsparingen. Han skriver: »Men jeg vil understrege, at en ulige Indkomstfordeling med vor Tids Mentalitet er en langt større Faktor i den faktiske Opsparingsrate end Rentefoden (*Newcomb*): var Indkomsten mere ligelig fordelt, maatte Staten overtage Opsparingsfunktionen« (Birck 1928 a, bd. 1, p. 216). Endvidere skriver Birck:

De rige opsparer ikke paa Grund af Renten, men fordi de har stor Indtægt, og deres Born bruger, hvad de kan overkomme; personlig mener jeg, at *Hobson* (og tidligere *Cassel*) har Sandsynligheden for sig, naar de tror, at 3 pCt. giver en Opsparing, som ikke bliver væsentlig større ved Rentefodens Forhøjelse, saaledes at altsaa en 3 pCt's Rente er en samfundsmæssig nødvendig Omkostning, naar Sparebyrden skal lægges paa Individerne og ikke paa Staten. [Birck 1928 a, bd. 1, p. 215].

I lighed med f.eks. Clark og Pigou tror Birck, at den nydannede kapitals grænseafsløning i det lange løb og altid i et stationært samfund falder sammen med den rentegrænse, opspareren kræver for at lægge de sidste 1000 kr. hen; thi hvis de to størrelser ikke er identiske, vil opsparingen blive forceret eller indskrænket. Birck tror dog ikke, at denne betragtningsmåde har almen gyldighed. Han skriver herom:

Jeg mener, denne Sætning er rigtig, saalænge Renten ikke har overskredet 3 pCt., men derefter har den ikke absolut Gyldighed. Her vil Indkomstfordelingen være mere afgørende, og navnlig i vore Dage, hvor den næringsdrivende Middelstand har faaet en høj Levefod, hvor man kan udvide sin Forretning ved Kredittens Hjælp, og endelig hvor de rige er saaledes stillede, at de ikke løkkes af et Par Procent mere eller mindre, men hvor Abstinens kun kan fremkaldes fra deres Side ved Udsigt til meget store Belønninger; de berøres ikke saa meget af den almindelige Rentefod som af Profitmulighederne, sparer *ikke* med fremtidigt Forbrug, men med Investering og Magtudvidelse for Øje. [Birck 1928 a, bd. 1, p. 215].

Om den maksimale sparekvote.

Birck mener ikke, at opsparingen i det kapitalistiske samfund kan blive så stor, det skal være, uden at der vil opstå økonomisk ufore. Han skriver herom:

Privat Opsparing og Opsamling af Realkapital er ikke altid hinanden ledsagende Fænomener: vi har nævnt Strømpeskift-Opsparingen. Et andet Exempel giver den økonomiske Periodes to sidste Faser, Krisen og Likvidationen, os. Begge er bl. a. karakteriseret af et stærkt Ikke Forbrug. Iforvejen er der investeret for megen fast Kapital, der under Krisen og Liden eller vanskelig kan forrente sig, idet dens reale Afkast er uafsættelig, naar Kreditmidlerne er faldne sammen; Pengeopsparingen skulde normalt udlånes til Folk, der vil investere; men da Forbrugets Artikler er i lav Pris under Krisen og Likvidationen, er der ingen Opfordring til Investering. Pengene bliver da i Banken, bruges til at øge dennes Kasserreserve, men køber ikke Varer: Opsparingen ledsages ikke af Produktion. Det samme vilde ske, hvis vi gjorde det til Regel at opspare $\frac{1}{4}$ af vor Indtægt, altsaa fortsat kumulativ Sparen. Da til sidst Forbrugsgoder blev uafsættelige, vilde det punkt naas, hvor de eksisterende Anlæg vilde afvurderes, og der ingen profitabel Anbringelsesmulighed vilde være for Opsparingen, alt vilde staa stille. [Birck 1928 a, bd. 1, p. 210].

Hvor meget kan et kapitalistisk samfund da opspare, uden at erhvervslivet sættes i stå? Bircks svar herpå gives indirekte i en lille afhandling om socialismen fra 1932. I forbindelse med en omtale af den høje opsparingsandel i Sovjetunionen (50 pct.) siger Birck: »Jeg antager, at det Beløb, Profit og Rente sluger og som Rusland uden Offer for Arbejdet kan opspare, kun er 15 à 20 pct. af Landets Nettoindtægt« (Birck 1932, p. 15). Ved en vurdering af Bircks skøn over opsparingsraten må det tages i betragtning, at nationalregnskabsopstillingerne på denne tid endnu kun er i sin vorden.

Med disse betragtninger har Birck ligesom mange ældre forfattere foregrebet Keynes. Denne fremhæver ligesom Marx betydningen af forbrugs-vareefterspørgselens størrelse for virksomhedernes rentabilitet. Birck citerer en dansk marxist, Dr. Pio, der beskriver krisen som et resultat af en *opsat* konsumtion. Birck skriver i den forbindelse:

Men *Lønnens Stigning og Rentens Fald* er her stærkt *modvirkende* Faktorer, der afsvækker Opsparingens Følger. Iøvrigt vilde en fortsat kumulativ Sparen fra de besiddendes Side, der ikke holder Skridt med en Stigning i Arbejdernes Købeevne, ikke helt forløbe saadan, som Pio antager: at begynde med er hans Billede rigtigt; men nærmer vi os det Tidspunkt, hvor den ny Kapital afkaster Produkter, der er uafsættelige, og den investerede Kapital følgelig afvurderes, da vil Opsparingen i *social Forstand* standse: selv om man opsparer af Vane, vil de i Bankerne indsatte Beløb ikke længere finde Laantagere, og de til Beløbene korresponderende Varer eksisterer som uafsættelige, fordi de staa overfor en lammet Købeevne. [Birck 1928 a, bd. 1, p. 237].

Når Rusland kan holde en meget høj investeringsrate (Birck skønner 50 pct.) uden at komme i økonomiske vanskeligheder, skyldes det bl.a., at forrentningen af kapitalen ikke i det socialistiske samfund spiller samme rolle som i det kapitalistiske samfund. I forbindelse med en kritik af den russiske prissættelse siger Birck:

I denne Sammenhæng kan nævnes, at der ingen Pris er paa Kapitaldisposition, nemlig Rente; d.v.s. Kommunistsamfundet mangler Renten som Rettesnor, hvorefter den kan fordele Kapitalen over korte og lange Anbringelser (de sidste faar i Europa Præference, naar Renten er lav); Manglen af Profit gør, at man ikke umiddelbart ser, hvor der trænges til Kapital, d.v.s. baade med Hensyn til Anbringelse over kort eller lang Tid samt over de forskellige Erhverv maa man gaa efter et Skøn, maaske baseret paa en utilstrækkelig Statistik. [Birck 1932, p. 13].

Selv om Birck nævner mangelen af en rente som en svaghed ved kommunist-samfundet, må det dog også tages i betragtning, at den samme omstændighed har gjort det muligt på økonomisk meningsfuld måde at opretholde den meget høje opsparingskvote i Sovjetunionen. I forbindelse med en diskussion herom siger Birck:

Med Kapitalens nuværende mægtige Produktivitet og med den koncentrerede Drift, Rusland kan sætte ind med, kan det nøjes med maaske den halve Kapital af, hvad Vesteuropa bruger med en tilsvarende Produktionsmængde for Øje. Med Hensyn til Kapitalens Anskaffelse vil en socialistisk Stat, hvor Vælgerne ikke har for meget at skulle sige, kunne slaa det kapitalistiske Samfund. [Birck 1932, p. 16].

Statsgælden som Europas svøbe.

Et særligt kapitel i Bircks kapitalteori er hans kamp mod den indenlandske statsgæld, som især i de krigsførende lande voksede meget betydeligt under den første verdenskrig. Statsgældens store omfang medførte, at de årlige rente- og afdragsydelse blev en meget svær belastning for staternes finanspolitik, idet den nødvendige skatteopkrævning blev utåleligt stor. Statsgælden virkede desuden ekstra urimelig, fordi den udgift, som statslånene havde finansieret under krigen, jo dog reelt var håret af hele befolkningen i form af inflation. I sin bog fra 1925, *Europas Svøbe Staternes Gæld*, skriver Birck således:

Statslaanet iager altsaa Nutidens Goder og mindsker disses Mængde; det bæres maalt i Goder af *Nuliden*, ikke af *Fremtiden*. Og Byrden mærkes straks i Prisniveauet; *to Gange betaler Folket ved Statsgæld*, første Gang, naar den gennem Inflationen virker som en varefordyrende Forbrugsskat, og anden Gang, naar den forrentes og tilbagebetales. [Birck 1925, p. 130].

Når Birck i særlig grad retter skytset mod statsgælden, skyldes det bl.a., at der ikke er nogen egentlig rentekilde bagved statslånene. Han skriver således:

Ja visselig bæres Krigen trods Statslaanet af Nutiden, om end Eftertiden lider under dens Følger. Eksisterende Kapital er forbrugt; men det er skjult af den vældige Statsgæld, der har skabt nye Rentekilder i Stedet for de ødelagte; men Forskellen er, at bag de tidligere Rentekilder laa der en *reel Formue*, reel Kapital og reel Indkomst; bag *Statsobligationen som Rentekilde* ligger der *absolut intet*, ingen reel Formue, ingen reel Indtægt, men kun Fremtidens Pligt til at forrente og afdrage, d.v.s. den ene Samfundsklasses Pligt til af sin Fortjeneste at underholde den anden. Som man kan skabe Kapital i privat og juridisk Forstand, uden at der ligger nogen Realitet bagved, f. Eks. ved at give mig Ret til at lægge en Bom paa tværs af Gaden »Strand« i London og til at afkræve hver Fodgænger en Penny og dermed kan give mig en Indtægt af 50.000 Pd. Strl. aarlig, paa hvilken Ret jeg danner et Aktieselskab med 1 Millions Kapitalisation og hermed har forøget Privatkapitalen i Landet med 1 Million, har Staten gjort det samme i en uendelig større Maalestok ved i et stadigt stigende Prisniveau at trykke Milliarder af Statsobligationer, bag hvilke der kun er Luft. [Birck 1925, pp. 133-134].

Hvem bærer byrden ved statslånenes forrentning og amortisation? Herom siger Birck:

Man vil altsaa se, at Statsgælden ikke blot, når den stiftes, men ogsaa, naar den tilbagebetales, gør Ulykker; den svækker den aktive Kapital ved at fastholde en falsk passiv Kapital, i hvis Forrentning og Amortisation den skal deltage; den lægger dernæst til syvende og sidst *Byrden over paa det brede Folk*; i Kampen mellem Klasserne om, hvem der skal bære Krigens Byrde, har hidindtil Underklassen trukket det korteste Straa; Historien fra Trediveaars- og Napoleonskrigene har nu gentaget sig. [Birck 1925, p. 143].

Birck gik ind for, at den indenlandske statsgæld skulle tilbagebetales på én gang ved hjælp af en formueafgift, der var stor nok til at afvikle hele beløbet. Til gengæld skulle de normale formueskatter afskaffes, f.eks. for en tiårig periode. Specielt om den danske statsgæld siger Birck:

Ved straks at afbetale 600 Mill. Kr. vilde den danske Stat i Rente, Amortisation, Administration, Fornylesudgifter inklusive Kurstab spare et til den aarlige Formueskat, ca. 40 Mill. Kr., svarende Beløb, og ingen burde modsætte sig, at man til Gengæld for en Formueskat én Gang for alle i en halv Snes Aar undlod at opkræve den sædvanlige Formueskat. [Birck 1925, p. 148].

Efter Bircks opgivelse skulle formueskatten én gang for alle i Danmark i gennemsnit komme til at tage 6 pct., men i England 30 pct. af skatteformuen for at bringe statsgælden ned til et håndterligt beløb. Selv om Bircks forslag således indebærer et meget radikalt indgreb, er det efter hans egen formening et i politisk forstand konservativt forslag. Han konstaterer da ogsaa, at den »saare langt fra socialistisk sindede *Keynes*« (Birck 1925, p. 148) ogsaa har forlangt hurtig afbetaling af statsgælden. Birck skriver ogsaa: »Hvis Bourgeoisiets Ledere forstod, at sand Konservatisme er noget andet end de besiddendes øjeblikkelige Interesser, vilde det være Konser-

vatismen, der frembar Kravet om »the capital levy«, og de, der haaber paa Revolution, være dens forbitrede Modstandere«. (Birck 1925, p. 156).

Det konservative element i Bircks forslag er, at formueafgiften én gang for alle netop skal være af samme størrelse som statsgælden. Hvis man opkrævede en endnu større formueafgift og brugte det overskydende beløb f.eks. til at købe private obligationer, ville det jo have samme gunstige virkninger på statsfinanserne og på indkomstfordelingen som afbetaling af statsgæld. I så fald måtte man betegne indgrebet som værende om ikke revolutionært, så dog med et tydeligt socialistisk perspektiv.

Birck og aktieselskaberne.

Birck interesserede sig meget for den omvæltning i det økonomiske liv, som opkomsten af de store aktieselskaber bevirker. Hans hovedsynspunkt var, at de største aktieselskaber har fået så stor betydning for nationernes liv, at de også bør drives ud fra samfundsmæssige synspunkter. Han skriver: »Selskabet er da ikke til i første Række for sine Aktionærer eller for sin Direktør; det er noget sekundært, at Aktionærerne skal have Udbytte og Bestyrelsen sin Løn – det primære er, at Organisationen udfører Samfundstjeneste, og at den skal gøre det, og det fair og godt«. (Birck 1928 a, bd. 1, p. 603).

I sit syn på aktieselskaberne foregriber Birck således Berle og Means (1932) og megen senere debat om de store virksomheders målsætninger. Bl.a. fra sin deltagelse i undersøgelseskommissionen om landmandsbankkrakket var Birck godt kendt med de metoder, som aktieselskabernes ledelser kan anvende for at bevare kontrollen med virksomhederne. Disse erfaringer og den almindelige økonomisk-politiske udvikling gjorde i øvrigt Birck pessimistisk med hensyn til kapitalismens overlevelsessevne.

I en artikel, der var skrevet til *Bogen om Birck*, men af ukendte årsager ikke blev medtaget i denne, fortæller Broby-Johansen på grundlag af mange natlige samtaler om Birck's synspunkter i 1920'erne. Broby-Johansen fortæller:

Han blev ikke træt af i en uendelig kæde af facts, at dokumentere det kapitalistiske systems radikale forlis. Ikke kapitalismen som sådan; han var en stor beundrer af kapitalismen og kunne blive ganske sværmerisk over for de sejre for menneskeånden, den moderne teknik og organisation repræsenterede. Men kapitalismen som den havde udviklet sig, det moderne kapitalistiske system, højfinansens oligarki. Kapitalismens historiske triumfer undskylder ikke dens moderne delirium, at den ligesom Kronos æder sine egne børn, er blevet alt fremskridts, også det tekniske fremskridts fjende, at den sløser vanvittigt med arbejdskraft og menneskeskæbner og underminerer al moral, al samfundsfølelse, al menneskeværdighed. Krisernes karrusel og krigenes hekatomber af ungt offerkød er ikke udvækster på systemet, men selve systemet. [Broby-Johansen 1960, pp. 130-131].

LITTERATUR

- Berle, A. A. og G. C. Means. 1932. *The modern corporation and private property*. New York.
- Birck, L. V. 1902. *Værditeori, en analyse af begrebet »efterspørgsel og tilbud«*. I-II. København.
- Birck, L. V. 1903. *Bidrag til en teori om de økonomiske perioder*. København.
- Birck, L. V. 1925. *Europas svøbe staternes gæld*. København.
- Birck, L. V. 1928 a. *Den økonomiske virksomhed* I-II. København.
- Birck, L. V. 1928 b. Realkapital contra Privatkapital. I *Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart III, Einkommensbildung*, red. Hans Mayer, pp. 181-98. Wien.
- Birck, L. V. 1932. *Er socialismen mulig?* Slagelse.
- Broby-Johansen, R. 1960 *Imprimatur en tidebog 1922-1960* København
- Böhm-Bawerk, Eugen von. 1902. *Positive Theorie des Capitals*. Innsbruck.
- Karstensen, Asger. 1945. Journalisten og politikerens. I *Bogen om Birck*, red. Axel Nielsen, pp. 39-56. København.
- Lange, Oskar. 1936. The place of interest in the theory of production. *The Review of Economic Studies* 3: 159-92.
- Lange, Oskar. 1937. Professor Knight's note on interest theory *The Review of Economic Studies* 4: 231-35.
- Lange, Oskar. 1938. On the economic theory of socialism. I *On the economic theory of socialism*, red. Benjamin E. Lippincott, pp. 55-143. New York.